

Innehåll

5	Förord <i>Lars Burman</i>
7	Förord <i>Eva Åhrén</i>
9	Andreas Vesalius och den anatomiska renässansen
13	Vesalius levnad
15	Vesalius egna verk
17	Biografi över Andreas Vesalius
45	Boerhaaves och Albinus utgåva av Vesalius <i>Opera Omnia</i>
65	Vesalius och den anatomiska illustrationskonsten
97	Andreas Vesalius i Bibliotheca Walleriana och Hagströmerbiblioteket
121	Vesalius i Sverige
133	Utställda verk
157	Personregister

Förord

örst nästan femtio år efter Andreas Vesalius död vid Zakynthos utsågs Kumla-sonen Johan Chesnecopherus till Uppsala universitets första professor i medicin. Förmodligen var det väl rätt lite som förenade de två männen, förutom att de båda varit inskrivna en tid vid universitetet i Padua. Båda gjorde visserligen en medicinsk karriär, men ännu på Chesnecopherus tid var det långt från Uppsala till de centrala europeiska lärdomsmiljöerna.

Knappt hundra år efter Vesalius död – en bit in på 1660-talet – byggde Olof Rudbeck den anatomiska teatern i Uppsala. Då hade till sist universitetet hunnit bli ett lärosäte att räkna med. Anatomiska teatern i den nuvarande Gustavianum-byggnaden ville både symboliskt och reellt visa att dissektionen av den mänskliga kroppen är en huvudväg till kunskap. Dissektionssymbolen återkommer i den berömda illustrationen till Rudbecks *Atlantica*, där han med skalpellen lyfter undan en flik av Sverige på jordgloben och visar att det är därunder som det förlorade Atlantis varit beläget. Här blev dissektionen av själva jordklotet en bild av sökande efter nya insikter. Det är en annan sak att detta sökande ibland kan leda fel.

Den medicinska traditionen i Uppsala är lång, och Vesalius inflytande kan anas överallt, inte minst i de omfattande samlingar som finns på Uppsala universitetsbibliotek. Nu sätts dessa rika medicinhistoriska samlingar i spel genom ett nära och fruktbart samarbete med Hagströmerbiblioteket vid Karolinska Institutet. Resultatet kan inte bli annat än överraskande, nytt och betydelsefullt. Det är en glädje att under 2015–2016 kunna utnyttja Carolina Redivivas vackra visningssalar för en stor Vesalius-utställning. Den påminner om vikten av ständigt vetenskapligt sökande efter nya insikter och kunskaper, och att detta sökande alltid står i mänsklighetens tjänst.

Lars Burman

Professor, Överbibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek

Förord

om kajor, uppflugna på sina stolar, kraxande om saker de inte har någon egen erfarenhet av. Så beskrev Andreas Vesalius sin samtids medicinprofessorer i sin nydanande bok *De humani corporis fabrica libri septem* från 1543. Han var inte nådig i kritiken av kunskap som byggde på memorerade texter och ett okritiskt traderande av antika auktoriteter. Se med egna ögon, manade han, som antikens förebilder gjort! Text och bild i Vesalius publikationer förmedlar inte alltid korrekt anatomisk kunskap med dagens mått mätt. Istället är de rika källor till historisk kunskap om Vesalius och hans tid, en tid av nytänkande inom konstnärlig och vetenskaplig verksamhet, liksom inom boktryckarkonsten. De ger oss möjligheter att reflektera över kunskapens historiskt föränderliga villkor och dess former för produktion och kommunikation. Samtidigt är de tidigmoderna anatomiska bilderna och böckerna – som tillkom i nära samarbete mellan anatomer, konstnärer och tryckare – värda att beundras i egen rätt.

I en serie träsnitt i *Fabrica* poserar hudlösa muskelmannekänger i ett idealiserat landskap, som sammansatt bildar ett panorama från trakten kring Padua. Bild för bild skalas musklerna av, lager efter lager, in på bara benen. Stilen är väsensskild från vår samtids strikt stiliserade anatomiska planscher i skolböcker och i vårdgivares väntrum. Ändå är figurerna fullt igenkännbara som illustrationer av människokroppens anatomi. Skelettdeklar och muskler är detaljerat framställda och markerade med små bokstäver som relaterar till förklarande text, ett pedagogiskt grepp som kommit för att stanna. Men figurerna ser ut att röra sig, som på en scen: graciöst, groteskt, lekfullt. Levande, men ändå erinrande om döden, som i en dödsdans. Så knyter de samman oss betraktare i det tjugoförsta århundradet med en tid då kunskap om världen kunde gestaltas som en teater och offentliga anatomiska dissektioner iscensattes för allmänheten i karnevalstid.

Fabrica är en av historiens mest inflytelserika böcker, skapad av en ambitiös, begåvad ung man som i renässanshumanismens anda både utmanade och hyllade den antika auktoritet som länge dominerat kunskapen om den mänskliga kroppens byggnad: Galenos. Bokens generösa bildmaterial var ett retoriskt grepp och en utmaning i sig: den exklusiva anatomiska kunskap som dittills bara kunnat demonstreras vid dissektioner kunde nu sättas i omlopp och nå människor långt utanför universitetens miljöer (även om det fortfarande var få som hade råd att skaffa denna dyrbara bok.) Titelsidans rika, teatrala symbolik placerade Vesalius i centrum, argumenterande för en ny sorts erfarenhetsbaserad kunskap som, till skillnad från

under antiken, inte stod i motsats till visuell kommunikation i form av bilder. Istället borgade det makalösa bildmaterialet för bokens, och dess författares, stora samtida genomslag och historiska bärkraft.

Vesalius framförde i förordet till *Fabrica* sin förhoppning att bokens bilder särskilt skulle glädja de som fascinerades av människokroppen men inte kunde eller ville dissekera själva. Nu hoppas jag att vi kan glädja er, läsare av denna bok och besökare av utställningen *Andreas Vesalius och den anatomiska renässansen*, med vår presentation av vackra böcker och bilder från Wallersamlingen i Uppsala universitetsbibliotek och Hagströmerbiblioteket vid Karolinska Institutet.

Eva Åhrén

Fil. dr, Föreståndare för Hagströmerbiblioteket och chef för Enheten för medicinens historia och kulturarv, Karolinska Institutet

Andreas Vesalius och den anatomiska renässansen

Anna Lantz, Eva Nyström och Krister Östlund

Andreas Vesalius (1514–1564) räknas som den moderna anatomin grundare, vars epokgörande verk *De humani corporis fabrica libri septem, Människokroppens byggnad*, är en milstolpe i medicinens historia. *Fabrica*, som den allmänt kallas, utkom år 1543, samma år som Copernicus *De revolutionibus*. Lika banbrytande som dennes verk blev för människans kunskap om sin plats i universum, blev Vesalius *Fabrica* för hennes uppfattning om sig själv och sin kropp. Han ifrågasatte den romerske auktoriteten Galenos, som allt sedan 100-talet efter Kristus dominerat medicinens. Istället grundade Vesalius sin kunskap på egna iakttagelser, vilket blev utgångspunkten för en ny tradition inom anatomin i Europa.

Vesalius anatomiska publikationer speglar hans gradvisa frigörelse från Galenos auktoritet. När han skrev sitt mästerverk *Fabrica*, hade han verkat vid universitetet i Padua i sex år och var en erfaren anatom. Mot bakgrund av sin egen kunskap hade han då insett att Galenos aldrig dissekerat en människa, utan baserade sina texter på dissektioner som han utfört på olika djur. *Fabrica* innehåller därför en mängd avsnitt där Vesalius korrigerar Galenos påståenden, men han framhåller samtidigt dennes storhet. Att öppna kritisera Galenos var nämligen kontroversiellt och Vesalius skaffade sig därigenom en mängd fiender, men över tid kunde ingen förneka att han ändå i mycket hade rätt. Trots det får man inte glömma att Vesalius var djupt förankrad i den galenska traditionen och att hans kunskap om människans anatomi och fysiologi var begränsad. Till exempel kände han inte till blodomloppet som beskrevs först år 1628 av den brittiske läkaren William Harvey.

Även för den anatomiska bildkonsten har Vesalius haft stor betydelse. Alla hans verk i ämnet är illustrerade och bilderna är ofta av hög kvalitet. Före Vesalius var det inte självklart att använda bilder i anatomiska eller andra vetenskapliga verk. Tvärtom pågick diskussioner om den vetenskapliga bildens egentliga nytta. Var den till gagn, eller riskerade den snarare att förvilla läsaren, frågade man sig? Vesalius ståndpunkt är tydlig och han använder bilderna i retoriskt och pedagogiskt syfte. Efter utgivningen av hans *Fabrica*, blev illustrationer ett naturligt inslag i nästan varje anatomisk

atlas, och hans bilder lade grunden för en ny tradition inom den anatomiska bildkonsten.

Det går även att spåra ett Vesaliusinflytande till Uppsala. Den anatomiska renässansen i Vesalius efterföljd spreds nämligen till flera lärosäten i Europa, även till det år 1593 nyupprättade universitetet i Uppsala, även om det skulle dröja närmare ett halvt sekel innan anatomin som ämnesområde fick den centrala roll inom uppsalamedicinen som kännetecknar dess första storhetstid under senare hälften av 1600-talet. Den första professuren i medicin vid universitetet tillsattes först 1613, men redan några år innan dess hade man bedrivit undervisning i medicin och då även använt sig av Vesalius verk. Efter att ytterligare en professur tillkommit inom den medicinska fakulteten, fördelades så småningom undervisnings-skyldigheten mellan de båda ämnesföreträdarna så att den ena undervisade i anatomi och botanik och den andra i praktisk medicin. Intresset för anatomin nådde sin höjdpunkt genom Olof Rudbeck den äldre, tidigt internationellt uppmärksammas för sin upptäckt av lymfkärldsystemet, från 1660 innehavare av professuren i anatomi och botanik, och som i Leiden hämtat inspiration till den magnifika anatomiska teater, som han lät uppföra på dåvarande universitetshusets tak, det nuvarande Gustavianum. Den anatomiska teatern i Leiden, uppförd 1595, var i sin tur inspirerad av den nya anatomin i Vesalius anda, så på detta sätt har arvet från honom förts vidare även hit.

På ett avstånd av drygt 70 kilometer från varandra ligger i Sverige två bibliotek med framstående medicinhistoriska samlingar: Hagströmerbiblioteket vid Karolinska Institutet och Uppsala universitetsbibliotek. Hagströmerbiblioteket som har en omfattande samling historiska böcker inom medicin och närliggande ämnen bildades 1997. Då sammanfördes de äldre medicinska bok- och handskriftsamlingarna från Svenska Läkaresällskapet och Karolinska Institutet. Sedan dess har samlingarna berikats med depositioner från bland annat Apotekarsocieteten, Svenska Tandläkare-Sällskapet och Metallografiska institutet. De äldsta böckerna i biblioteket trycktes på 1470-talet och merparten före år 1860.

Universitetsbiblioteket i Uppsala är ett gammalt akademiskt bibliotek som har byggt upp sina samlingar inom olika områden under snart 400 år. År 1950 donerade den pensionerade överläkaren Erik Waller sin magnifika medicinhistoriska boksamling (omfattande mer än 20 000 böcker) till biblioteket i Uppsala. Denna samling, Wallersamlingen, ansågs vara en av de största samlingarna av medicinska böcker (inklusive första upplagor av de främsta och mest banbrytande verken i medicinens historia) som en privatperson någonsin samlat ihop. Genom denna gåva har även universitetsbiblioteket i Uppsala blivit känt för sina rika medicinhistoriska samlingar.